

Соціальна політика у територіальній громаді: актуальні питання реалізації в умовах формування соціальної державності

В статті досліджується поняття соціальної політики та процеси її трансформації на місцевий та регіональний рівні. Автор обґрунтовує необхідність модернізації основних напрямів реалізації соціальної політики на рівні територіальних громад, спрямованої на реальне життєзабезпечення населення відповідної території комплексом матеріальних благ та соціальних послуг, тим самим забезпечуючи реалізацію соціальної функції місцевого самоврядування та подальший розвиток України як соціальної держави.

Ключові слова: територіальна громада, місцеве самоврядування, соціальна політика, муніципальна політика, соціальна державність, соціальна функція.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасна конституційна побудова Української держави орієнтована насамперед на формування соціальної державності, політика якої спрямована на створення умов, які забезпечували б гідне існування та вільний розвиток людини. Втілення в життя такої соціальної політики вимагає об'єднання зусиль усіх гілок та рівнів публічної влади, а також широкої підтримки з боку громадянського суспільства.

Соціальна політика є цілеспрямованою діяльністю держави щодо розробки та реалізації рішень, які безпосередньо стосуються людини, її становища в суспільстві; надання людині соціальних гарантій з врахуванням особливостей різних верств населення. Метою соціальної політики є покращення здоров'я нації, забезпечення відповідного доходу та соціальної підтримки в певних складних життєвих ситуаціях, створення для населення сприятливої соціальної атмосфери в суспільстві.

Соціальна політика є системою, що включає до свого складу державні інститути, інститути громадянського суспільства, закони, спеціальну інфраструктуру установ, людські та фінансові ресурси. Разом із функцією реалізації та захисту соціальних прав громадян, вона також виконує функцію координації інтересів і потреб соціальних груп в економічній, соціальній і політичній сферах. Соціальна політика, що проводиться всіма суб'єктами влади, повинна бути орієнтована на цінності і очікування населення, що дозволило б скоротити дистанцію між державою і громадянським суспільством [1, с. 9].

Формулювання мети та завдань статті. Соціальність постає необхідною умовою для розвитку всіх елементів демократичної правової держави. Функції соціальної держави визначаються як забезпечення політичної стабільності, громадянської згоди; гарантування соціальних прав особистості і посилення адресності соціальної підтримки; обмеження масштабів збіднення; забезпечення стримування безробіття тощо. Саме засобом здійснення соціальної політики держава реалізує свою соціальну функцію. Соціальна політика є особливим напрямом діяльності суб'єктів соціально-політичного життя, зорієнтованого на регулювання соціальних відносин, забезпечення сприятливих умов і засобів існування індивідів, на реалізацію життєво важливих потреб, інтересів людей і соціальних спільнот. Саме тому метою даної статті є дослідження поняття соціальної політики та процеси її трансформації на місцевий та регіональний рівні; основним завданням – пошук шляхів ефективної реалізації соціальної політики на рівні територіальних громад, спрямованої на реальне життєзабезпечення населення відповідної території комплексом матеріальних благ та соціальних послуг, тим самим забезпечуючи реалізацію соціальної функції місцевого самоврядування та подальший розвиток України як соціальної держави.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Варто зазначити, що нестабільність соціально – економічних та соціально – політичних процесів, що розгорталися на фоні невинуватених диспропорцій у системі соціально-демографічних, територіально-поселенських, соціально-трудових, соціально-класових відносин, активізувала небезпечні глибинні трансформації в соціогуманітарній сфері суспільства. Духовний і соціальний розкол населення України призвів до поширення сепаратистських настроїв, посилив руйнівний вплив зовнішніх підбурювань до антидержавних дій, уможливив російську окупацію АРК і продовжує створювати загрозу державності, миру і свободам громадян України.

Виходячи з викладеного на фоні останніх подій все очевиднішою стає ключова роль соціальної і гуманітарної складової в модернізації державного управління на регіональному рівні з метою призупинення деструктивних соціогуманітарних процесів та створення підґрунтя для подальшого дієвого забезпечення соціальних і культурних прав людини, розвитку системи соціальних відносин, гарантій соціальної безпеки та підвищення якості життя населення, вирівнювання соціогуманітарного розвитку регіонів, нарощування соціогуманітарного потенціалу українського суспільства в цілому. Сьогодні соціогуманітарний розвиток регіонів стає запорукою виходу України із системної кризи та основним елементом збалансованої та прогнозованої розбудови держави. Тому стратегічним завданням у сфері соціогуманітарного розвитку регіонів є пошук новітніх інноваційних моделей управління соціальними та політичними процесами [2, с. 32].

Вважаємо, що розв'язання зазначених проблем тісно пов'язане з необхідністю удосконалення механізмів формування та реалізації регіональної соціальної політики, налагодження чіткого контролю за її результатами та наслідками, що, у свою чергу, вимагає суттєвого покращення відповідної системи інформаційного та організаційного забезпечення. Значну роль у цьому процесі мають відігравати саме регіональні органи місцевого самоврядування, оскільки мають реальні можливості обґрунтовано визначати та встановлювати на своїй території пріоритети соціального розвитку, визначати найбільш гострі соціальні проблеми, знаходити засоби та ресурси для їх розв'язання, при підтримці їх ініціатив з боку відповідних територіальних громад, спільні інтереси яких вони представляють.

Дослідження соціальної політики як чинника забезпечення європейської інтеграції України, еволюції європейської соціальної політики дозволило зробити висновок, що цілісна соціальна політика Європейського Союзу, яка проводиться з 1989 р., разом з наданням підтримки людям, що потрапили в скрутне економічне становище, включає співпрацю між соціальними партнерами, органами влади різних рівнів, комунітарними інститутами, добровільними громадськими і міжнародними організаціями, окремими громадянами.

Ефективна соціальна політика держави, пов'язана з розподілом матеріальних та духовних благ, задоволенням потреб людини неможлива без активної участі самого населення країни, регіонів, відповідних територіальних громад. Вагому роль у реалізації соціальної політики на відповідному місцевому рівні відіграє саме інститут місцевого самоврядування, який є не лише одним з рівнів публічної влади, а, що найважливіше, є рівнем самоврядної, муніципальної влади, який безпосередньо функціонує в сфері існування територіальних громад, жителів певної території, об'єднаних відповідними колективно-територіальними інтересами.

Саме в ході муніципальної реформи, яка вже давно розпочата, але не завершена в Україні, має відбутися остаточне розмежування повноважень органів державної влади та відповідних представницьких органів територіальних громад, спрямованих на реалізацію соціальних функцій, а також джерел відповідного фінансування з метою зміцнення матеріально – фінансової основи місцевого самоврядування.

Дійсно, саме на місцеве самоврядування покладено вирішення значної частки соціальних питань, які стосуються різноманітних сфер суспільного життя, зокрема питання освіти, охорони здоров'я, житлово-комунальних послуг, питання благоустрою, соціального захисту, реалізація програм підтримки підприємництва, вирішення проблем ринку праці тощо. Тобто, з одного боку, держава розширила повноваження місцевого самоврядування, спрямовані безпосередньо на реалізацію соціальної функції, з іншого – залишила без належного фінансування, не поспішаючи змінити свою фінансову політику, яка б передбачала передачу значних фінансових ресурсів на відповідний місцевий рівень, або ж залишення їх значної частки на місцях.

Лише забезпечення принципу відповідності повноважень їх матеріальним ресурсам в ході децентралізації державної влади сприятиме економічній активності населення на муніципальному рівні, ефективній реалізації соціальної політики у територіальній громаді.

Симбіотична співпраця місцевого самоврядування, його суб'єктів та органів, що має багатовікові історичні традиції, була і залишається не тільки могутнім засобом становлення, розвитку та вдосконалення державності, становлення та розвитку суб'єктів та інститутів локальної демократії, зокрема місцевого самоврядування, а й істотним засобом реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина, що на локальному рівні соціуму проявляються у вигляді муніципальних прав особистості. В умовах підготовки і здійснення в Україні муніципальної реформи, роль і значення захисту прав і свобод людини на рівні місцевого самоврядування суттєво зростає, бо у сфері локальної демократії продукується, проявляється, конститується та інститується система локально-особистісних, локально-колективних та локально-територіальних інтересів, що мають

екзистенційне (життєво важливе) значення для існування територіальної громади як сукупності жителів, що об'єднує фізичних осіб, які мають різний правовий стан (громадянство, іноземство, безгромадянство тощо) [3, с. 4].

Соціальна держава в умовах незалежної держави виступає в якості одного з найважливіших соціально-політичних і правових факторів удосконалення демократичної державності. Дослідження процесу генезису, становлення і розвитку соціальної держави в її безпосередній, практичній площині є пов'язаним з діяльністю державних і інших інституцій, спрямованою переважно на локальний рівень соціуму, на його макро-, мезо- і мікрогрупи, на конкретну людину. Саме в цьому, зазначає І. В. Федоров, бачиться глибока сполучна нитка між соціальною державою і місцевим самоврядуванням. При цьому стверджує, що локальна демократія вибудовує парадигму наближення публічної влади до громадян – жителів певних територій і одночасно членів певних територіальних громад. Вона також виступає важливим засобом формування компетенції таких громад і сформованих ними органів місцевого самоврядування.

Разом з тим місцеве самоврядування виступає не тільки істотним фактором соціально-економічного розвитку території, що впливає на становлення і зміцнення місцевого господарства, але й важливим суб'єктом соціальної політики на певній території – у рамках певної територіальної громади. Це детермінується тим, що у сфері його відання знаходиться найважливіша сфера соціальної політики держави – соціальна робота, яка впливає на добробут і нормальне стабільне існування цілих категорій місцевих жителів [3, с. 16].

Для того, щоб соціальна держава функціонувала в реальному житті, реалізуються адекватні практичні механізми її розвитку, активізується соціальна політика всіх її суб'єктів на федеральному, регіональному, муніципальному рівнях, яка займає особливе місце в соціальній державі, як комплекс заходів державної політики. Саме на рівні регіону та територіальної громади, соціальна політика держави набуває конкретних рис і дієвий характер. Місцеве самоврядування здійснюється на тому рівні владних відносин, на якому реалізуються основні природні потреби людини в житті, в харчуванні, у водопостачанні, у відпочинку, в освіті, в охороні здоров'я, в охороні сприятливого навколишнього природного середовища та ін. Хоча в цьому випадку реалізуються природні потреби окремих людей або сімей, все ж умови їх задоволення мають не тільки приватний, але і публічний характер.

На муніципальному рівні створюються міцні основи для підвищення рівня життя населення, підтримки малозабезпечених верств населення, скорочення безробіття, відкриття нових робочих місць, зниження суспільної напруженості і антисоціальних проявів тощо.

Перетворення людського потенціалу в основний фактор розвитку соціуму складає на сьогоднішній день одне з головних завдань здійснення місцевого самоврядування. Держава, покладаючи на місцевий рівень питання життєзабезпечення населення, створює необхідність залучення до управлінського процесу власне населення. У свою чергу муніципальна влада повинна прагнути залучення громадян і створюваних ними організацій до вирішення усіх тих питань, які вони можуть вирішити самостійно. Цей принцип на муніципальному рівні передбачає субсидіарну відповідальність влади і громадських структур за стан справ в муніципальному утворенні.

На практиці спостерігаємо, що на території муніципальних утворень формуються місцеві спільноти: підприємницькі і фінансові кола, місцеві представництва політичних партій, професійні групи, територіальні громади, соціальні групи, національні і релігійні громади, благодійні організації тощо. Усі вони певним чином зацікавлені у вирішенні тих чи інших питань місцевого значення і усі вони впливають на населення територіальної громади, але тільки у своїх корпоративних інтересах.

Взаємодію з місцевою владою перелічені локальні групи здійснюють виходячи з власних інтересів. За цих умов досить складним є забезпечення балансу інтересів, створення механізму залучення місцевих спільнот та громадян до муніципального управління. Враховуючи відсутність в Україні традицій такої участі та відчуженість населення від будь-якої влади, провідна роль у цьому процесі відводиться органам місцевого самоврядування. Проте в сучасних умовах на них покладається важлива роль здійснювати і захищати права місцевого самоврядування усіма можливими, тобто визначеними на законодавчому рівні, засобами.

Як свідчить практика, існуюча модель місцевого самоврядування є недосконалою та потребує ефективного реформування із нормативним закріпленням відповідних гарантій прав місцевого самоврядування та чітким механізмом їх практичної реалізації. Вважаємо, що розробка якісно нової перспективної моделі місцевого самоврядування потребує не вироблення принципово нових форм здійснення місцевого самоврядування чи територіальної організації держави, а синтезу вже існуючих моделей, світової та національної практики, у результаті якого відбудеться якісно оновлена

концептуалізація місцевого самоврядування в Україні та життєдіяльності населення муніципальних утворень. Тільки за цих умов може виникнути оновлена суспільно-політична, соціально-економічна, духовна, культурна реальність, яка має не тільки змінити уявлення громадян України про способи та форми територіальної організації життєдіяльності соціуму, але й суб'єктно-об'єктні відносини в середині останнього [4, с. 82].

Водночас, якщо у таких європейських державах, як Польща, Литва, Латвія та інших країнах нової демократичної хвилі, реформи публічної влади призвели до позитивних результатів, формування дієздатних територіальних громад та реального місцевого самоврядування, яке ефективно та незалежно від держави під власну відповідальність надає жителям різноманітні публічні послуги, то в Україні, як зазначає професор О. В. Батанов, ефект від діяльності територіальних громад поки що не відчутний. Процеси формування дієздатних територіальних громад, незважаючи на розвиток муніципального законодавства, ратифікацію відповідних міжнародно-правових актів, тощо не приводять до істотних зрушень у функціонуванні і розвитку громадянського суспільства і демократичної держави. Саме місцеве самоврядування має створити умови для формування у людському співтоваристві відчуття громадянськості – однієї з тих базових, наріжних рис суспільства, які знаходяться у фундаменті соціуму [5, с. 106].

Громадянськість в її найбільш розвинутій формі передбачає розвиток таких цінностей, як права та свободи, мир та справедливість, відповідальність та соціальна рівність. А це – ключові цінності розвинутого демократичного та громадянського суспільства [6, с. 3]. У цьому плані місцеве самоврядування, тим самим, відіграє вагомий роль у процесі формування громадянського суспільства, враховуючи, що усі права, свободи та масові види соціально-політичної активності, різні недержавні прояви суспільного життя людей зароджуються та у кінцевому рахунку реалізуються у територіальних громадах, які утворюють соціальну базу громадянського суспільства.

Основним завданням в ході реалізації соціальної політики в територіальній громаді має бути виявлення рівня невідповідності між потребами населення та діяльністю влади. Результатом має бути взаємодія владних структур, метою якої є вирішення ряду проблем, усунення зазначених протиріч шляхом розробки планів та програм, спрямованих на реалізацію інтересів визначених соціальних груп та територіальних громад, забезпечення поступової реалізації соціальних потреб конкретних соціальних суб'єктів, в даному контексті – такими соціальними суб'єктами є усі жителі відповідної території.

Першочерговим завданням є оптимізація соціальних інтересів територіальної громади з муніципальною соціальною політикою.

Соціальна політика спрямована на реалізацію соціальних інтересів територіальних громад та її ефективність залежить насамперед від зацікавленості усіх рівнів влади у розв'язанні соціальних проблем, які не дозволяють територіальній громаді нормально функціонувати, а також від активізації спільної діяльності населення та влади щодо їх вирішення.

Так, російський вчений, професор М. Тимофєєв, зазначаючи факт відчуження народу від народовладдя, одночасно наголошує на тому, що забезпечення єдності управління справами держави, з метою досягнення сталості публічно-політичної системи, пов'язане саме з місцевим самоврядуванням як ресурсом підтримки загальнодержавної політики. Однак, зазначена проблема пояснюється низькою соціальною активністю, стабільною індиферентністю, споживацькими установками, пов'язаними зі збереженням рис радянського менталітету, відсутністю особистої мотивації [7, с. 10].

В науці муніципального права виділяються наступні причини: 1) соціальна: муніципальні інтереси не переважають в шкалі цінностей багатьох категорій громадян; 2) соціально-економічна: реальна роль місцевого самоврядування зводиться не до самоорганізації та саморегулюванню, а до зрівняльного розподілу державних ресурсів, що підриває економічні стимули до самоврядування; 3) політико-правова: дефіцит владних повноважень органів місцевого самоврядування позбавляє привабливості для населення в їх формуванні та діяльності; 4) конституційно-правова: недосконалість правового інструментарію муніципальної демократії знижує її ефективність.

Тому першочерговим завданням в сучасних умовах розвитку є стимулювання активності громадян та їх об'єднань шляхом створення умов, пов'язаних з розвитком демократичних процедур, які мають не лише рекомендаційно – дорадчий, а й обов'язковий характер.

В свою чергу, це розширить механізм відповідальності перед населенням як муніципальних органів, так і держави в цілому, тим самим дозволить удосконалити механізм розробки та реалізації муніципальної політики на місцевому рівні. Така соціальна політика повинна бути комплексною, охоплювати усі сфери життя, (зокрема пріоритетами соціальної політики є житлово-комунальне

господарство, медицина, екологія, соціальний захист, питання працевлаштування та зайнятості) та в кінцевому результаті сприяти зниженню соціальної напруги, покращення соціальних настроїв кожного члена відповідної територіальної громади.

Соціальні інтереси територіальних громад детермінують діяльність влади, спрямовану на продовження політики, яка спрямована на вирішення насущних проблем різних соціальних верств населення, або ж спонукають відкорегувати цілі, методи, способи здійснення такої соціальної політики. Наступним елементом детермінації є пошук та створення владних структур, які мають реальні можливості впливати на стан реалізації соціальних інтересів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Муніципальна соціальна політика є цілеспрямованою політикою, яка являє собою комплекс заходів та основних напрямів діяльності, спрямованих на підтримку та розвиток певного соціального статусу населення, його оптимальний соціальний розвиток; на створення політико-правових, соціально-економічних та організаційних умов і гарантій для самореалізації особистості та розвитку громадянських об'єднань, рухів та ініціатив з метою найбільш повної реалізації соціального ресурсу людей.

Саме соціальна політика в територіальній громаді повинна упорядкувати суперечливу взаємодію індивідуальних, групових та спільних інтересів з метою їх спільної реалізації, регулювати соціальні відносини, які визначають становище та роль людей не лише в межах територіальної громади, а й суспільства в цілому, спрямованість діяльності на задоволення соціальних інтересів. Так, основними напрямками соціальної політики в умовах сьогодення є насамперед: реагування на різке погіршення життя населення шляхом розробки і реалізації програм соціально-економічного розвитку території; постійне інформування територіальних громад про роботу органів публічної влади щодо залучення інвестицій на відповідну територію; реалізація спільно з підприємствами екологічних програм, побудова та модернізація підприємств, які забезпечують водопостачання, утилізацію сміття тощо; перспективний розвиток на відповідній території підприємств усіх форм власності та реалізація місцевих програм зайнятості населення та розвитку підприємництва; реагування на відсутність планового характеру формування і регулювання цін на послуги житлово – комунального господарства, охорони здоров'я шляхом залучення субвенцій та посилення контролю за ціновою політикою і якістю роботи закладів соціальної сфери; розширення можливостей реалізації соціальної політики шляхом прийняття місцевих нормативних актів, які розширюють можливості фінансування та підтримки соціальних програм; реалізація програм забезпечення житлом молодих сімей тощо.

При цьому досягнути ефективної реалізації основних напрямів соціальної політики в територіальній громаді можна лише: 1) в умовах децентралізації влади, адекватного розмежування повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, відповідальності за якість та розвиток соціальної інфраструктури, необхідної для реалізації соціальних прав мешканців відповідної території та представлення їх соціальних інтересів на регіональному рівні; 2) шляхом спільних дій влади та населення, зокрема всіляке сприяння соціальному партнерству як одному з можливих інструментів соціальної політики, спрямованої на сталий соціально-економічний розвиток територіальної громади, діяльності громадських організацій, а також активній участі кожного члена територіальної громади у вирішенні його проблем шляхом проведення громадських слухань з наболілих соціальних проблем, ініціювання загальних зборів громадян за місцем їх проживання, місцевих ініціатив тощо.

Джерела та література

1. Дунець О. А. Чинники стабілізації сучасного суспільства (соціально-філософський аналіз): автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / О. А. Дунець. – Сімферополь, 2008. – 19 с.
2. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації: наук. доп. / [редкол.: Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, В. В. Толкованов та ін.]; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. – К.: НАДУ, 2014. – 128 с.
3. Федоров І. В. Роль органів місцевого самоврядування в становленні соціальної роботи в територіальній громаді: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. / І. В. Федоров; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2011. – 20 с.
4. Абасов Г. Г. Перспективні моделі місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики / Г. Г. Абасов // Науковий вісник Академії муніципального управління України: зб. наук. праць. Серія «Право». – 2012. – Вип. 2. – С. 77-83.
5. Батанов О.В. Сучасний муніципалізм в Україні у контексті інституціоналізації муніципально – правового статусу особи / О.В. Батанов. // Науковий вісник Академії муніципального управління України: зб. наук. праць. Серія «Право». – 2012. – Вип. 2. – С. 104-113.

6. Гареева Л. Г. Институт гражданственности: сравнительный социологический анализ городов разной людности (на примере городов Урала): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. социологических наук: спец. 22.00.04 / Л. Г. Гареева. – Екатеринбург, 2008. – 19 с.
7. Тимофеев Н. К проблеме становления современной модели местного самоуправления России / Н. Тимофеев // Публічне право. – 2012. – № 2 (6). – С. 6-14.

Дробуш И. Социальная политика в территориальной общине: актуальные вопросы реализации в условиях формирования социальной государственности. В статье автор исследует понятие социальной политики и процессы ее трансформации на местный и региональный уровни. Автор обосновывает необходимость модернизации основных направлений реализации социальной политики на уровне территориальных общин, направленной на реальное жизнеобеспечение населения соответствующей территории комплексом материальных благ и социальных услуг, тем самым обеспечивая реализацию социальной функции местного самоуправления и дальнейшее развитие Украины как социального государства. В работе анализируются актуальные проблемы реализации социальной политики в территориальной общине и содержатся предложения относительно путей повышения эффективности социальной политики, в частности обосновывается необходимость децентрализации власти и адекватное разграничение полномочий органов государственной власти и местного самоуправления, а также ответственности за развитие социальной инфраструктуры и качество предоставляемых услуг.

Ключевые слова: территориальная община, местное самоуправление, социальная политика, муниципальная политика, социальная государственность, социальная функция.

Drobush I. Social Policy in a Territorial Community: Topical Issues of its Implementation in the Conditions of Formation of Social Statehood. In the article the author investigates the concept of social policy and processes of its transformation at local and regional levels. The author proves need for modernization of main directions of implementation of the social policy at the level of territorial communities, the aim of which is to supply population of the respective territory with a set of material goods and social services, thereby providing the realization of social function of local self-government and further development of Ukraine as a social state. In the article urgent problems of implementation of social policy in a territorial community have been analyzed and suggestions concerning ways to increase the efficiency of social policy have been mentioned, in particular the author pays attention to the necessity of decentralization of the power and adequate differentiation of powers of public authorities and local self-government, and also the responsibility for development of social infrastructure and quality of the provided services.

Key words: territorial community, local self-government, social policy, municipal policy, social statehood, social function.

УДК 347.121

Т. Кириченко, Н. Старікова

Репродуктивні права як предмет цивільно-правового регулювання

У контексті демографічної ситуації, що склалася в Україні, в статті аналізуються репродуктивні права людини як предмет цивільно-правового регулювання. Правовідносинам у галузі репродукції людини притаманний особистий немайновий характер, вони мають комплексну природу та виступають предметом міжгалузевого регулювання. Цей міжгалузевий інститут охоплює як загальні елементи, що використовуються іншими галузями права, так і ті, яким притаманні ознаки суто приватно-правових відносин. репродуктивні права позбавлені в Україні спеціального законодавчого регулювання і доводиться вдовольнитися лише підзаконним рівнем. Такий стан речей не тільки гальмує розвиток даної групи відносин, що в умовах науково-технічного прогресу навряд чи є виправданим, а й призводить до тінізації діяльності в галузі репродуктивних технологій.

Ключові слова: репродуктивні права людини, біотехнології, гендер, демографія, цивільно-правовий.

Постановка наукової проблеми та її значення. У демократичній правовій традиції правовідносини, що виникають у галузі репродуктивного здоров'я громадян, сприймаються як